

призначення та населених пунктів».

2. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України . У 3-х частинах: Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» – Чернівці: Зелена буковина, 1999. – 568 с.
3. Руденко В.П. Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України. – К.: Вища шк., 1993. – 182 с.
4. Харченко Б.З. Экономическая оценка земель// Справочник по землеустройству/ Под ред. Л.Я. Новаковского. – К.: Урожай, 1983. – С. 40-47.
5. Шпичак О.М., Андрійчук В.Г. Проблеми теорії та практики формування ціни землі сільськогосподарського призначення // Землевпоряд. вісн. – 2003. – №3. – С. 82-90.

Summary:

M. Pituliak, M. Pituliak, T. Pachkovska LANDED-RESOURCE POTENTIAL OF AGROLANDSHAFTIV PODILLYA.

The question of structure of size and estimation of pirodnih resources is considered in the article, essence of landed-resource potential of territory, problem of cost estimation of the landed resources.

УДК [574:504.54.06](282.2)

Петро ЦАРИК, Ігор ВІТЕНКО

ГЕОКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ ДОЛИНИ РІЧКИ ГНІЗНИ

Міжнародні і національні концепції зі збереження ландшафтного і біотичного різноманіття, розбудови і розвитку екомереж важливу увагу зосереджують на гідрологічних об'єктах, роль яких у функціонуванні природних геосистем є однією із визначальних. Їх роль і значимість визначається тією функціональною приналежністю, яку вони виконують у природному комплексі. Вода є середовищем існування величезної кількості живих організмів. Вода - невід'ємна умова і складова частина діяльності будь-якого організму. Процес вологообігу в геосистемі є одним із визначальних системоутворюючих чинників. Вода – це основний розчинник в природі, найпоширеніший мінерал, входить до складу компонентів живої і неживої природи. Важливими в природних процесах є руйнівна, транспортна і творча робота постійних водотоків. Водні ресурси - невід'ємний атрибут рекреаційного потенціалу території. Від якості води залежить здоров'я населення; водні плеса ставків і водосховищ, каньйоноподібні долини річок є важливим естетичним ресурсом у світосприйнятті людини. До річкових долин приурочена мережа людських поселень; вода – найважливіший господарський ресурс.

На матеріалах невеличкої річки нами змодельована екологічна ситуація, яка характерна для річки Гнізна, а в цілому – для більшості рівнинних річок Поділля – лівих приток Дністра.

Гнізна – річка у Збаразькому, Тернопільському і Тереховлянському районах Тернопільської області, ліва притока Серету басейну Дністра. Довжина річки – 81 км, площа басейну 1110 км². Басейн річки знаходиться в межах Збаразького, Тернопільського, Підволочиського, Тереховлянського районів. Басейн Гнізни межує на півночі із басейном р. Горині, на сході з басейном р. Збруч, на заході з басейном верхньої течії р. Серет до складу якого і входить.

Річка Гнізна є лівою притокою першого порядку р. Серет; приймає в себе води 10 приток першого порядку, таких як Вільховець, Сороцька, Гніздична, Терехна тощо. (Табл. 1.)

Основними притоками першого, другого і третього порядку р. Гнізди є:

Гніздечна – права притока р. Гнізди, довжина 39 км, площа басейну 264 км². Утворюється від злиття двох витоків на околиці с.Оприлівці Збаразького району. Долина коритоподібна, заболочена; на окремих ділянках V-подібна шириною від 300 до 1200 метрів. Річище звивисте, завширшки від 0,5 до 8 метрів, глибиною до 1,5 м. Похил річки 1,8 м/км. Живлення мішане. Долина річки є частково меліорованою і зарегульованою. Впадає в р. Гнізду поблизу с. Дичків Тернопільського району

Структура річкової мережі р. Гнізни

Клас річок	Кількість приток	
	Праві	Ліві
Головна ріка	-	-
Притоки першого порядку	9	10
Притоки другого порядку	5	11
Притоки третього порядку	5	25

Вільховець – ліва притока р. Гнізни, довжина близько 10 км. Утворюється від злиття декількох витоків на схід від с. Ілавче Теробовлянського району. Долина слабо виражена, у верхів'ях сильно меліорована. Впадає у р. Гнізну у с. Сущин Теробовлянського району.

Сороцька (Сорочанка) – ліва притока р. Гнізни, довжиною близько 18 км. Утворюється від злиття багатьох виток в межах с. Ілавче Теробовлянського району. Долина виражена у нижній течії. Річка протікає в межах 3 населених пунктів, заплава часто розорана, частково меліорована, спостерігається житлова забудова дуже близько до річища. Впадає у р. Гнізну в с. Скоморохи Тернопільського району.

Боричівка – ліва притока р. Гнізни, довжиною 15 км. Витік знаходиться за 3 км на південь від с. Боричівка Теробовлянського району. Долина слабо виражена у верхів'ях стік зарегульований ставками. Впадає у р. Гнізну поблизу с. Лошнів Теробовлянського району.

Теребна – ліва притока р. Гнізни, довжина близько 16 км. Утворюється внаслідок злиття рр. Дзюравої і Хмелевої долини поблизу с. Романівна Тернопільського району. Приймає велику кількість приток. На самій річці і на її притоках створено більше 10 ставків. Верхів'я приток часто меліоровані і каналізовані. Впадає у р. Гнізну у с. Великі Бірки Тернопільського району.

Дзюрава – права притока р. Теребна, довжина близько 11 км. Витік знаходиться поблизу с. Романове село Збараського району. Місце впадіння в р. Теребну поблизу с. Романівка Тернопільського району.

Хмельова Долина – ліва притока р. Теребна, довжина близько 18 км. Річка формується злиттям багатьох витоків між сс. Панасівка, Колодіївка, Жеребки Підволочиського району. Місце впадіння в р. Теребну поблизу с. Романівка Тернопільського району.

Качава – ліва притока р. Хмельова долина, довжина понад 10 км. Річка формується між сс. Магдалівка і Теклівка Підволочиського району. Впадає в р. Хмельова долина поблизу с. Малий Ходачків Тернопільського району

Згідно класифікації малих річок Вендрова С.Л., Соколова О.О. було проведено типологію усіх річок басейну Гнізни, яка показала що 2 річки (Гнізна, Гніздечна) відносяться до категорії малих річок, 5 річок (Сорочанка, Вільховець, Качава, Хмельова Долина, Боричівка, Дзюрава) до категорії дуже малих річок і близько 57 приток до категорії найменших річок довжиною до 10 км (табл. 2.).

Таблиця 2

Кількість і протяжність річкової мережі р. Гнізни

Категорія річки	Довжина, км	Кількість, шт
Найменша	До 10 км	57
Дуже мала	11-25 км	6
Мала	26-100	2
Середня	101-500	-
Велика	Більше 500	-

З таблиці 2 видно, що 98% річок басейну Гнізни є дуже малими і найменшими річками, що обумовлює і комплекс екологічних проблем.

Екологічний стан річки, а саме її гідрологічний, гідробіологічний, гідрохімічний та санітарно-біологічний режими залежить від діяльності людини в її долині. Однією з небезпечних причин забруднення річок є поверхнева ерозія, внаслідок якої з природних і освоєних людиною територій, особливо полів змивається ґрунт, гумус, мінеральні та органічні добрива, отрутохімікати тощо. Підраховано що з поверхневим стоком з орної землі змивається 15-25 % внесених на поле добрив і отрутохімікатів.

Часто річкові долини розорюються до рівня води без відведення водоохоронних зон, відбувається надмірне розорювання верхів'їв річки, зменшення природного регулювання річкового стоку, у річку скидаються неочищені стоки тваринницьких комплексів, промислових та житлово-комунальних підприємств. Ці проблеми на сьогоднішній день є актуальними для долини р. Гнізни та її приток.

При проведенні дослідження екологічного стану р. Гнізни долина річки було умовно поділена на три відтинки – верхній (верхів'я) від витоків до м. Збараж, середній (середня течія) від м. Збараж до с. Лошнів і нижній від с. Лошнів до впадіння Гнізни у р. Серет.

Верхній відтинок долини річки до м. Збараж складає незначну (близько 10%) частину всієї долини річки. На цьому відтинку річище та власне долина слабвиражені (ширина долини складає 10-20 метрів; річища 1-3 метри, глибина річки не перевищує 50 см.), прилеглі до долини річки території, а часто і сама долина розорані і меліоровані. В межах долини майже не збереглося природних лук, лісів, чагарників. Відсутні відведені водоохоронні зони природної рослинності з обох берегів річки. Це насамперед призводить до значного погіршення гідрологічного режиму, обміління і часткового пересихання річища. Так, реальне місце витоків річки знаходиться значно нижче по долині від офіційно зазначеного у довідковій літературі. Крім того, у верхів'ях р. Гнізни знаходиться шість сільських населених пунктів, які забруднюють як саму річку комунальними стоками, стічними водами тваринницьких комплексів і підсобних господарств, так і саму долину річки. Особливою проблемою вбачається масове виникнення стихійних сміттєзвалищ у долині річки.

Рис. 1. Зарегульованість стоку р. Гнізни неподалік витоків (околиці с. Шимківці)

Щодо заходів з оптимізації природокористування верхів'я Гнізни то, насамперед, необхідно взяти витoki річки під охорону як гідрологічні пам'ятки природи, відвести водоохоронні зони, змінити структуру сільськогосподарських угідь за рахунок часткового залуження і заліснення малопродуктивних приуслuових орних земель, ввести часткові обмеження на використання поблизу русла річки мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин.

Середня течія річки займає основну частину її загальної долини (близько 75%) від м. Збараж до с. Лошнів Тереховлянського району. Умовно середню частину течії р. Гнізни можна поділити на ряд менших ділянок:

м. Збараж – с. Чернихівці Збараського району. Долина річки стає значно ширшою (150-250м), після Збараського ставу збільшується ширина (5-10м) і глибина (0,5-1м) річища. В межах м. Збаража та с. Старий Збараж долина забудована, в заплаві присутні приватні городні ділянки, які розорюються до самої води, спостерігається майже повна відсутність природної рослинності. Але основною проблемою на цьому відтинку є скиданням неочищених комунальних і промислових вод у м. Збараж. Очисні споруди у місті відсутні, на сьогоднішній день відбувається розробка і затвердження проектної документації для будівництва очисних споруд.

Рис. 2. Антропогенізована долина р. Гнізни у с. Старий Збараж

Щодо цієї частини ділянки то необхідно відвести водоохоронні зони, впорядкувати річище і долину річки в межах м. Збараж, завершити будівництво очисних споруд тощо. У місці перетину Гнізною Товтрової гряди в районі населеного пункту Старий Збараж доречно створення регіонального ландшафтного парку „Збараські Товтри” як місця відпочинку і оздоровлення жителів Збаража та його гостей.

На відтинку між с. Чернихівці Збараського району і до с. Лошнів Тереховлянського району долина річки є широкою, населені пункти і господарські будівлі винесені на річкові тераси. Долина майже повністю залужена і частково заболочена. Схили річкової долини

вкриті лісом. Ширина річкової долини коливається в межах 300-900 метрів. Долина частково меліорована, вкрита заплавними луками з частково залісненими терасами.

На цьому відтинку води р. Гнізни та води приток, що впадають у неї, забруднені комунальними стоками Добривідської виправної колонії (р. Гніздечна) комбінату комунальних підприємств селища Великі Бірки. Тому екологічний стан гідробіоценозів дещо погіршується за рахунок потрапляння у річище неочищених комунальних стоків. Водночас залуженість і залісненість середнього відтинку річкової долини зменшує ймовірність забруднення річища стоками з сільськогосподарських угідь, а відтак і його замулення.

На заболочених ділянках цієї частини долини Гнізни доцільне створення гідрологічних та гідро-орнітологічних заказників. Зокрема, у заплаві річки між с. Охримівці і с. Жовтневе, на відтинку між селищем В. Бірки і с. Дичків (рис.3.). У с. Товстолуг доцільно оголосити ботанічною пам'яткою природи місцевого значення вікові дерева на території церкви; у с. Сущин в околиці колишнього панського маєтку збереглися залишки старовинного парку, який доцільно оголосити парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Рис. 3 Заболочена ділянка долини р. Гнізни між селищем В.Бірки і с.Дичків – перспективний гідрологічний заказник місцевого значення

Між селами Сущин і Лошнів унікальними з геоморфологічної і ботанічної точок зору є два яри-балки, що приурочені до лівого берега річкової долини. Тут зростає декілька рідкісних видів рослин – горичвіт весняний, первоцвіт весняний, зіновать подільська, анемона розлога, тощо. Виявлено два види ящірок: ящірка прудка і ящірка зелена. Урочище багате на різноманітні види ентомофауни. У яру-балці №1 на лівому схилі спостерігається суцільне зростання первоцвіту весняного, в той час як правий схил яру буквально усіяний

зростанням зіноваті подільської. На вищому гіпсометричному рівні, а також на гребні між ярами виявлено суцільні ареали горицвіту весняного. Вважаємо за доречне створення заповідного урочища або комплексної пам'ятки природи місцевого значення „Лошнівські яри”. Загалом долина середнього відтинку річки знаходиться у доброму екостані. (Рис. 4). В межах долини необхідно створювати різноманітні заповідні території і об'єкти. Це стосується насамперед і численних джерел, приурочених до заплави і надзаплавних терас, у тому числі і окультурених як у с. Жовтневе., с. Дичків, с. Ступки.

Рис. 4. Загальний вигляд долини р. Гнізни у її середній течії між с.Гравівці та с.Лошнів.

Нижній відтинок річки Гнізни від с. Лошнів до с. Зеленче – місця впадіння річки у р. Серет займає 15 % усієї території річкової долини. Долина річки тут широка (200-300м) річище більш врізане з високими берегами, глибиною 1-1,5 м.. На жаль заплава річки на цій ділянці забудована і розорана. Від цього страждає як річка, так і місцеві жителі. Під час весняної повені ці землі часто затоплюються, змиваються, замулюються. Неповдалік від місця впадіння р. Гнізни у р. Серет розташоване м. Теремовля яке є істотним забрудником як води у річці, так і її долини. Річище стиснуте забудовою, городи і присадибні ділянки наближені безпосередньо до нього, що спричиняє періодичні змиви сільськогосподарських угідь.

Щодо водоохоронних заходів то на нижній ділянці течії Гнізни необхідно першочергове відведення водоохоронних зон, залуження більшої частини орних земель, що знаходяться у заплаві річки, підключення до очисних споруд лівобережної частини м. Теремовлі тощо.

Аналіз геоecологічної ситуації річкової долини Гнізни засвідчує:

- загальний геоecологічний стан річкової долини обумовлений трьома основними чинниками: особливостями землекористування; скидами неочищених або недостатньо

очищених комунальних і промислових стоків; високим рівнем побутового забруднення долини річки;

- необхідність запровадження невідкладних заходів з землевпорядкування і відведення водоохоронних зон потребують верхня і нижня частини річкової долини;
- доцільність створення в межах середньої частини долини річки Гнізни запропонованих заповідних об'єктів;
- потребу створення басейнової системи моніторингу і управління природокористуванням за участю місцевих громад.

Література:

1. *Фильчагов Л.П., Полищук В.В.* Возрождение малых рек. – К.: Урожай, 1989. – 184с.
2. *Паламарчук М.М., Ревера О.З.* Новее життя малих річок. – Київ: Урожай, 1991 - 208с.
3. *Мережко О.І., Хімко Р.В.* Оздоровлення валих річок: екологічні основи. – К.: вид-во Інтер-екоцентр, 1998. – 56с.
4. Матеріали обстежень екологічного стану річки Гнізни (на замовлення Тернопільської обласної ради народних депутатів). – Рукопис, 2007.

Summary:

P.Tsaryk, I.Vitenko. GEOCOLOGICAL SITUATION OF VALLEY OF RIVER GNIZNA.

The common ecological being of river Gnizna and its valley is analysed in the article, the features of use of nature are reflected on overhead one, middle and lower segments of river valley, basic pollution of valley and methods of pollution control river.

УДК 911.9:502.175

Олена ПОБІГУН, Наталія ФОМЕНКО

МОНІТОРИНГ ҐРУНТІВ ЯК ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Актуальність. Земельні ресурси є основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві, територією для розташування будівель, доріг, підприємств, населених пунктів. У той же час продуктивна частина землі – це ґрунт, який є досить вразливим і зазнає постійного негативного впливу з боку людини. Тому важливе місце у охороні та раціональному використанні земельних ресурсів посідають ґрунти. На даний час відбувається порушення екологічного балансу в процесі освоєння територій. При цьому були допущені і допускаються певні прорахунки, що призводить до розвитку негативних екологічних процесів і явищ. Основним наслідком нераціонального освоєння території є нагромадження значної кількості сільськогосподарських угідь. В орні землі перетворилися значні площі без врахування особливостей рельєфу, клімату та стійкості ґрунтів до антропогенного навантаження. Була знехтувана найголовніша мета раціонального природокористування – пристосування однорідних ділянок землі для потреб виробництва з врахуванням екологічних вимог.

Високою є також сільськогосподарська освоєність передгірської території Івано-Франківської області. Вона складає в середньому 35 % при загальній розорюваності 25% і розораності сільськогосподарських угідь 50%. У гірських районах переважає лісокористування. Сільськогосподарська освоєність тут сягає 20%. Висока розораність є наслідком екстенсивного використання земель, при якому підвищення родючості ґрунтів підмінялося розширенням посівних площ, для чого в ріллі залучались обмежено придатні і навіть непридатні землі.

Враховуючи низьку забезпеченість земельними ресурсами (в середньому на одного жителя області припадає 0,43 га сільськогосподарських угідь і 0,28 га ріллі, що вдвічі менше ніж по Україні) [1], проблема охорони та раціонального використання земельних ресурсів є